5. Güzel Sanatlar

Hüsnühat: Yazı, İslam medeniyetinin en gözde sanatıdır. Kur'an'ı şanına yaraşır bir güzellikte ve göze hitap edecek bir şekilde yazma arzusu, yazının öne çıkmasının esas sebebidir.[21]

Görsel 5.12: "Edeb Ya hu" yazılı Sülüs Levha, Hattat Yusuf Bilen

Arap harfleriyle yazılan ilk kitap, Kur'an-ı Kerim'dir. İslamiyet'in farklı coğrafyalara yayılmasından sonra Arapça, sadece Araplara ait bir dil olmaktan çıkıp Müslümanların ortak değeri hâline gelmiştir. Bundan dolayı İslam yazısı adını almıştır.

Hat sanatının en güzel örnekleri Mushaflarda görülür. Kitaplar, hilyeler, levhalar ve fermanlarda da hat sanatı uygulanmıştır. Mimari tezyinatında ise ağaç, deri, seramik, maden, kumaş, takı, silah vb. gibi estetik nesnelerde farklı karakterlerde sanatlı yazılar görmek mümkündür. Camilerdeki büyük levhalar ve kuşak yazıları, mimari yapılarda ve mezar taşlarında görülen kitabeler de hat sanatının seçkin örnekleridir.

21 Koç, *İslam Estetiği*, 161; Özkeçeci, *Doğu Işığı*, 10.

Yazı, Müslüman sanatkârlar eliyle geliştirilerek yeni biçimler ve isimler almıştır. İslam yazısında ilk önemli değişiklikler, Yakut el-Mustasımi tarafından gerçekleştirilmiştir. Aklamısitte yani altı çeşit yazı denilen muhakkak, reyhani, sülüs, nesih, tevki ve rikayı esas ölçülerine kavuşturmuştur. Yakut'tan sonra hat sanatı, hattatlar tarafından İslam ülkelerine yayılmıştır.

Görsel 5.13: Kelimeitevhit, Sultan II. Mahmud (TİEM 2859)

Osmanlı hat sanatı, yazının en güçlü temsilcisi olmuştur. Osmanlı hat sanatının kurucusu kabul edilen Amasyalı Şeyh Hamdullah, Yakut'un yazılarına kendi estetik anlayışını da eklemiş ve yazıda klasik dönemin öncüsü olmuştur. Ahmed Şemseddin Karahisari ve Hafız Osman ise Osmanlı hat sanatını zirveye taşımışlardır. Hafız Osman hattıyla yazılan Kur'an-ı Kerimler kolay ve akıcı stili nedeniyle yüzyıllar boyunca İslam coğrafyasının her tarafında tercih edilmiştir.

Hat sanatında simetrik yazılan yazılara **müsenna** ya da **aynalı yazı**; talebe için hocası tarafından hazırlanan, yazının ölçülerini gösteren yazı albümlerine **meşk murakka**; hattatların el ustalığını kaybetmemek için yaptıkları çalışmalara **karalama** denir.[22]

Sultan ve devletin ileri gelenlerinden oluşan saray, hat sanatının desteklendiği en önemli kurumdu. Ayrıca Osmanlı sultanları arasından önemli hattatlar yetişmiştir. II. Bayezid, IV. Murad, II. Mustafa, III. Ahmed, II. Mahmud, Abdülmecid ve Mehmed Reşad hattat sultanların önde gelenleridir.

Hüsnühat sanatının seçkin örnekleri, dünyanın önemli müzelerinin nadir parçalarındandır. Günümüzde hat sanatı yeniden önem kazanmış, Müslüman olmayanların da ilgi gösterdiği bir canlanma dönemine girmiştir.

Tezhip: Altınlamak manasına gelen tezhip, kitap süsleme sanatlarının önemli bir dalıdır. Bu sanatla uğraşanlara **müzehhip** denilir. Tezhipte ana malzeme altındır fakat altınla birlikte toprak boyalardan elde edilen çeşitli renkler de kullanılır. Müzehhibin yaptığı iş, bir tür hattı giydirmektir. Sanatçı, hattı süsler ve onu daha cazip hâle getirir.

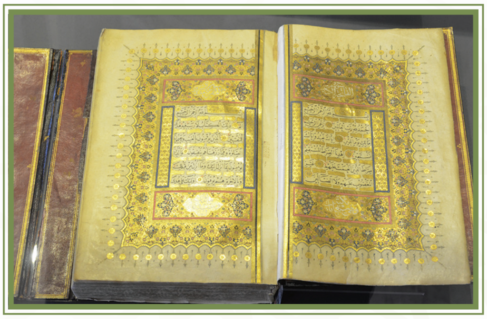

Görsel 5.14: Kur'an-ı Kerim, Osmanlı Dönemi 1540, Hafız Osman (TİEM 405)

Tezhip; Kur'an-ı Kerim ve dinî kitaplar başta olmak üzere divanlar, hilyeişerifler mesneviler; tarihî, ilmî, edebî el yazması kitaplar, güzel yazı levhaları,

22 Özcan, *Medeniyetin Kılıcı Hüsn-i Hat Sanatı*, 285.

murakka denilen güzel yazı albümleri; icazetnâmeler, fermanlar ve tuğralarda uygulanmıştır.[23]

Ebru: Ebru, kâğıt üzerine özel yöntemlerle yapılan geleneksel bir süsleme sanatıdır. "Bulut gibi" ya da "bulutumsu" anlamına gelen Farsça ebri sözcüğü, Türkçede değişerek ebru biçimini almıştır.[24]

Çin'de kâğıdın icadından sonra başlayan ebru sanatı; buradan İran'a, sonra İstanbul'a, oradan da seyyahlar tarafından Avrupa'ya götürülmüştür. Ebru kâğıtları, mermer kâğıdı veya Türk mermer kâğıdı adıyla tanınıp benimsenmiş ve oralarda da üretilmeye başlanmıştır.

Süsleme sanatları içinde en çabuk ve kolay yapılanı ebrudur. Resmî mektuplarda, kitaplarda, ciltlerin iç yüzeylerinde kaplama malzemesi olarak; hat levhalarının etrafında bezeme unsuru olarak, üzerine yazı yazılacak her türlü kâğıtta süsleme olarak kullanılmıştır.[25]

Görsel 5.15: Ebru sanatından bir örnek

Minyatür: Minyatür sanatı, el yazması kitapların metinlerini resim yoluyla açıklamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Işık ve gölge oyunlarıyla derinlik kazandırılmayan, küçük boyutlu, renkli resimlere **minyatür** denir. Bu resimlere bakanlar canlılık izlenimi almazlar. Bu üslup, bilinçli bir tercihtir çünkü İslam anlayışında mutlak olan tek varlık Allah'tır. Bu sebeple O'nun eşsiz ve benzersiz yarattığı tabiat olduğu gibi kopyalanmaz. Minyatüre, **tasvir** ya da **nakış** gibi isimler; minyatür yapan sanatçıya da **musavvir** ya da **nakkaş** adları verilir. Osmanlı sarayında nakkaşların birlikte çalıştıkları atölyelere **nakkaşhane** denilmiştir.[26]

İslam minyatür sanatının örneklerine Timur Dönemi'nde çokça rastlanır. Osmanlı Dönemi minyatür sanatının ilk örnekleri ise Edirne ve Amasya'da ortaya çıkmıştır. Türk minyatürü XVI. yüzyılın ikinci yarısında en olgun ve verimli yıllarını yaşamıştır. Matrakçı Nasuh ve Levni, Osmanlı minyatürürün ünlü isimlerindendir. Bir zaman sonra Batı'nın etkisiyle minyatürde çağdaş resme yönelme görülmüştür. Minyatür, günümüzde geleneksel bir sanat olarak varlığını sürdürmektedir.[27]

Görsel 5.16: Minyatür sanatından bir örnek

---

23 Özkeçeci - Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, 181.
24 Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyet Tarihi*, 200.
25 Özkeçeci - Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, 206.
26 Mahir, *Minyatür Sanatı*, 125; Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyet Tarihi*, 199; Mülayim, *İslam Sanatı*, 155.
27 Sarıçam - Erşahin, *İslam Medeniyet Tarihi*, 200.

Kâşi (Çini): Kelimenin aslı Osmanlıca çini olup porselen sanatını dünyaya tanıtan Çinlilere izafetle Çin isminden türetilmiştir.

İslam mimarisinde çini sanatının ilk uygulamaları Uygur, Gazne ve Karahanlı gibi Türk devletlerinde görülür. Anadolu'ya girişi ise Selçuklular ile gerçekleşmiştir. Türklerde iç ve dış mimari süslemenin en renkli kolu olan çini, asıl gelişimini Anadolu'da göstermiştir. Çeşitli tekniklerle hazırlanmış en güzel ve başarılı çini örnekleri Osmanlılar Dönemi'nde görülmüştür. Osmanlılar Dönemi'nde çiniciliğin merkezi İznik ve Kütahya olmuştur.[28]

Çini sanatının en parlak dönemine ait örneklerin toplandığı son eser, İstanbul Sultan Ahmet Camii'dir. Kayıtlara göre bu yapıda, elli farklı lâle deseninden oluşan yirmi bini aşkın çini kullanılmıştır. Mavi renkli çinileri sebebiyle bu cami, yabancı ziyaretçiler tarafından "The Blue Mosque (Mavi Cami)" adıyla anılmaktadır.

Bilgi Notu

Çini hamurundan yapılmış çeşitli biçimlerdeki levhalar renklendirilip sır (silis, kuvars ve kurşun oksit karışımı) içine bandırılıp kaplanarak fırınlanır. Eriyen sırın levha üzerinde meydana getirdiği koruyucu saydam tabaka, çini sanatının esası olmuş ve kullanıldığı mimari süslemeye solmayan bir renklilik sağlamıştır.

Killi topraktan pişirilerek yapılan duvar kaplama malzemesine **çini** veya **seramik**, kullanım eşyasına **keramik**, saf kilden yapılan kalitesi yüksek malzemeye ise **fağfur** (porselen) ismi verilmiştir.

(Yetkin, Çini, 329; Doğanay, *Türk Çini Sanatı*, 172)

Ahşap Sanatı: Ahşap, madene ve taşa göre işlemesi kolay, nahif ve görünümü sıcak bir malzemedir. Gündelik hayatın her alanında kullanılır. Farklı ağaç cinslerinden seçilen ahşabın oyma, kakma ve geçme (kündekâri) gibi tekniklerle işlenmesi sonucu yeni bir sanat dalı doğmuştur.

Sivil ve dinî mimaride ana yapı malzemesi ve süsleme unsuru olarak kullanılır. Cami, türbe, saray, köşk ve evlerin kapı, pencere, merdiven trabzanı, peyke, tavan, küpeşte ve cumba gibi mimari elemanlarında kullanılmıştır. Minberler, vaaz kürsüleri, Kur'an mahfazaları, rahleler gibi eşyalar da ahşap sanatının kapsamındadır.

Ciltçilik: Yazma ve matbu eserlerin muhafazası için yapılan kitap kaplamasına cilt, bu işle uğraşanlara mücellit denir. Cilt yapımında başta deri olmak üzere keten, ipek ve kadife gibi kumaşlar kullanılır. Yazıya ve kitaba olan hürmet, cilt sanatının gelişmesine vesile olmuştur. En güzel ciltler, Mushaflar için yapılmıştır. Yapılan nitelikli eserler, başta hükümdarlar olmak üzere önemli kişilere takdim edilmiştir.

---

28 Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, 93; Özkeçeci - Özkeçeci, *Türk Sanatında Tezhip*, 210.

Bilgi Notu

Mushaf'ın yazımı ve tezhibi bittikten sonra sıra ciltlenmesine gelir. Cilt kapları el yapımı mukavvadan hazırlanır ve üstleri genellikle ince deriyle kaplanır. Keçi derisinden yapılana **sahtiyan**, koyun derisinden yapılana **meşin**, ceylan derisinden yapılana **rak**, sığır derisinden yapılana **kösele cilt** denir. Kitabın yaprakları, ipek makara ipliklerinden oluşturulan ve şiraze adı verilen ince bağlarla tutturulur. Şemseli cilt, adını deri üzerine yapılan şemse (güneş) motifinden alır.

(Ahmet Saim Arıtan, Ciltcilik, DİA, C 7, 551; M. Şinasi Acar, Türk Hat Sanatı,112)

Kumaş Sanatı: Kumaşın kullanımı bireylerin, toplumların, kültür ve medeniyetlerin ayırt edici unsurlarındandır. İslam coğrafyasında kumaşın uygulama alanı geniştir. Kâbe örtüsü, Mushaf mahfazaları, sanduka örtüleri, bayrak, sancak, başörtü gibi nesneler özel kumaşlardan hazırlanmıştır. Yöneticiler, ünvanlarını temsil eden ayırt edici kıyafetler giymiş; kumaşın türü, işlemesi ve renkleri rütbeleri yansıtmıştır.

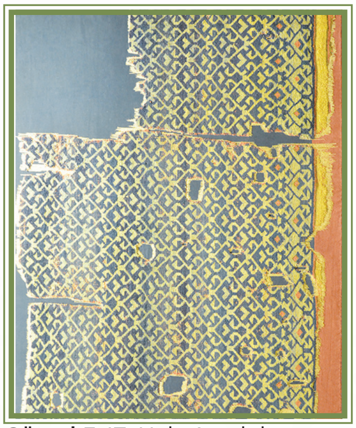

Görsel 5.17: Halı, Anadolu Selçuklu Dönemi 13. yy., Konya, (TİEM 689)

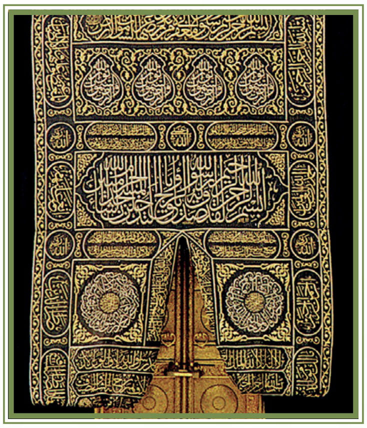

Görsel 5.18: Kâbe örtüsü

Müslümanlar fetihler vasıtasıyla kumaş dokuma kültürünü İspanya, Sicilya ve İtalya'ya yaymışlardır. Batı dillerinde pamuk anlamını taşıyan cotton da Arapça kutn kelimesinden gelir. Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dokumaları dünyanın her yerinde kabul görmüştür.

Halı Sanatı: Halı ve kilim, mescit, saray ve evlerde zemin döşemesi olarak kullanılmıştır. Halı ihtiyaç olmakla beraber sanat eseri olarak da üretilmiştir. Müslümanlar halı sanatında insan ve hayvan figürü kullanımından kaçınmış, farklı motifler kullanmışlardır.

Bilgi Notu

(...) Tarihsel süreç içerisinde özellikle yabancılarda, el dokumalarına sahip olmak bir ayrıcalık ve onları tablolarda tasvir etmek ise moda hâline gelmişti. (...) Macaristan'da Protestan, Lüteryan ve Kalvanist kiliselerinin duvarları, Türk halılarıyla süslenirdi. Cenaze törenlerinde katafalkın üzerine Türk halısı örtmek de âdet hâline gelmişti (Batari, 1975: 74-79). XV. yüzyıldan sonra Balkanlarda ve Avrupa'da Türk halısına aşırı bir rağbet vardı. Örneğin İtalya'da Türk halısı satın alamayanların, kiralama yoluyla da olsa bu ayrıcalığa ulaşma çabasına girdikleri bilinmektedir. Öyle ki balkondan sarkıtılan bir Türk halısı, zenginliğin ve soyluluğun simgesiydi (Rosamond, 2005: 126-156).

(Aytaç, *Türk Medeniyetinde Dokuma Kültürü ve Yabancı Resim Sanatı Üzerindeki Tarihsel Yeri*, 207)

Taş İşçiliği: Taş, mimarinin ana malzemelerindendir. Cami, medrese, saray, kale, konak, kümbet, kervansaray, köprü gibi mimari eserlerdeki taş süslemelerinde çeşitli kompozisyonlar ve tasarımlar kullanılmıştır. Minareler, mezar taşları, anıtsal giriş kapılarındaki taş işçiliğinde genellikle yazı, bitki formları, geometrik desenler sade ve ince bir üslupla işlenmiştir.

Görsel 5.19: Divriği Ulu Camii Kapısı (Sivas)

Maden Sanatı: Maden; silah sanayisi, mimari, ev eşyası, ziynet ve para olarak hayatın her alanında kullanılır. Madenî eşyanın yapımında dökme, dövme ve savatlama teknikleri kullanılır. Bakırcılık, altın ve gümüş işlemeciliği olan kuyumculuk, önemli maden sanatlarındandır. Çeşitli tekniklerle yapılan madenî eşyaların üzerine yaprak, rumi, nar, lale ve selvi gibi bitkisel süslemeler yapılmıştır.

Bilgi Notu

Yazı mı, Tu(ğ)ra mı?

Osmanlı zamanındaki madenî paraların bir yüzünde yazı, diğer yüzünde ise dönemin padişahına ait tuğra bulunurdu. Dolayısıyla günümüzde bir deyim hâline gelen "Yazı mı, tura mı?" ifadesinin aslı, "Yazı mı, tuğra mı?"dır.